

УДК 331.582

Наумко Ю.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки

Сумського національного аграрного університету

**СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
ТА ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ****PRESENT CONDITION OF DEVELOPMENT OF MANPOWER RESOURCES
AND INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE REGION****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено питання розвитку трудових ресурсів за сучасних умов, а також виявлено динаміку відтоку трудових ресурсів із Сумської області. З'ясовано, яким чином демографічна ситуація впливає на розвиток регіону. За статистичними даними проведено аналіз демографічних показників як визначального фактору кількісного складу трудових ресурсів. На основі проведеного аналізу запропоновано запровадити принципи орієнтації розвитку регіону.

Ключові слова: трудові ресурси, демографічна ситуація, розвиток, населення, регіон.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы вопросы развития трудовых ресурсов в современных условиях, а также выявлена динамика оттока трудовых ресурсов из Сумской области. Выяснено, каким образом демографическая ситуация влияет на развитие региона. По статистическим данным проведен анализ демографических показателей как определяющий фактор количественного состава трудовых ресурсов. На основе проведенного анализа предложено ввести принципы ориентации развития региона.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, демографическая ситуация, развитие, население, регион.

ANNOTATION

Problems of development of manpower resources under present conditions have been investigated in the article, as well as the dynamics of outflow of manpower resources from Sumy region has been elicited. It has been found out in what way the demographic situation has an influence on the development of the region. The analysis of demographic indices as a determinative factor of quantitative composition of manpower resources has been carried out according to statistical data. It has been suggested to introduce principles of orientation of development of the region on the grounds of the conducted analysis.

Keywords: manpower resources, demographic situation, development, population, region.

Постановка проблеми. Нерівномірне розміщення трудових ресурсів в областях, зниження абсолютних розмірів їх природного приросту в більшості адміністративних районів, низький рівень ефективності використання робочої сили в галузях народного господарства зумовлюють потребу наукових досліджень і практичних заходів щодо раціонального використання ресурсів живої праці не тільки в галузях, а й в окремих регіонах України. Розв'язання цієї проблеми можливе завдяки підвищенню продуктивності праці на основі максимального використання досягнень науково-технічного прогресу [1, с. 45].

Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного

розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Сучасна демографічна ситуація характеризується збереженням тенденції скорочення чисельності населення регіону, його економічно активної частини і питомої ваги зайнятості населення [2, с. 31].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню демографічної ситуації, трудових ресурсів та міграційних процесів присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених, таких як: С. Біляцький, В. Володько, А. Хахлюк, О. Богуцький, В. Герасименко, М. Романюк, С. Вовканич, І. Голубева та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас багато питань сьогодні залишається невирішеними. Сучасна ситуація демографічного розвитку Сумської області та реалізація державних програм залежать від збалансування загальнодержавної політики з регіональною, саме ця обставина викликає необхідність аналізу сучасного стану трудових ресурсів та впливу на неї демографічної ситуації в регіоні.

Мета статті полягає у дослідженні динаміки демографічного розвитку в Сумській області та стану трудових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль демографічного стану України як основи суспільного виробництва полягає в тому, що воно виступає споживачем матеріальних благ і тим самим зумовлює розвиток насамперед галузей, які орієнтуються у своєму розміщенні на споживача. Однак найважливішою характерною рисою народонаселення є те, що воно є природною основою формування трудових ресурсів, найголовнішого елемента продуктивних сил, які відіграють вирішальну роль як фактор розміщення трудомістких галузей господарства.

Серед регіональних проблем необхідно відзначити особливо низьку народжуваність у Чернігівській, Черкаській, Полтавській, Сумській, Вінницькій областях України, а також деформовану у бік збільшення частки населення старшого віку і абсолютне переважання в цій структурі жінок.

Найвищий рівень економічної активності був характерний для осіб віком 30–49 років, а найнижчий – для молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років (табл. 1).

У Сумській області сучасна демографічна ситуація викликає занепокоєння. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і народжуваності, від’ємне сальдо міграції стали характерними ознаками демографічної ситуації 90-х років.

Населення, його соціальне самопочуття та розвиток є визначальними ознаками суспільства, основою могутності держави, тому демографічна сфера завжди є об’єктом пильної уваги політиків та громадськості.

Важливий вплив на реалізацію трудового потенціалу має статевовікова структура населення, оскільки від співвідношення вікових груп залежить і якість трудового потенціалу, і структура виробництва. Урахування впливу цього чинника на зайнятість населення є важливим на практиці, адже він є основною умовою збалансованого поєднання робочої сили і робочих місць.

За даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності, середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у I півріччі 2015 р. становила 18,1 млн. осіб, з

них 17,4 млн. осіб (96,1%) були у працездатному віці.

Із зазначеної кількості громадян віком 15–70 років 16,4 млн. осіб, або 90,8%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,7 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні.

Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у I півріччі 2015 р. 62,3%, у працездатному віці – 71,5%.

У II кварталі 2015 р. порівняно з I кварталом 2015 р. зазначений показник серед населення віком 15–70 років збільшився на 0,6 в. п., а серед населення працездатного віку – на 0,3 в. п.

В умовах подальшого подорожчання життя, політичної нестабільності результативність цих заходів ризикує бути зведена нанівець. У таких умовах головним чинником збільшення населення може стати міграція. На нашу думку, до використання імміграції як чинника покращення демографічної ситуації слід ставитися обережно. В умовах великих соціально-економічних проблем для корінного населення це може викликати соціальну напругу. Зокрема, недоцільно проводити масове надання мігрантам з інших країн українського громадянства.

Таблиця 1

Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання у 2000- 2015 рр. (% до загальної кількості населення відповідної вікової групи)

	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Працездатного віку	
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59		60–70
Усе населення									
2000	63,2	40,1	84,7	87,5	88,2	87,1	65,1	19,8	73,7
2005	62,2	40,2	81,4	82,9	85,6	84,3	64,8	22,9	70,9
2010	63,7	40,5	79,9	83,4	86,0	84,6	64,7	24,1	72,0
2015	62,3	35,7	81,2	82,6	85,2	84,9	65,7	14,5	71,5
Жінки									
2000	58,4	37,3	79,4	84,0	85,6	85,5	55,8	16,3	71,4
2005	57,0	35,5	73,5	77,3	82,4	82,9	57,2	20,3	67,6
2010	58,4	35,2	70,9	77,5	82,6	83,7	58,0	22,1	68,6
2015	56,1	30,9	72,0	73,5	80,7	83,3	59,0	12,2	66,4
Чоловіки									
2000	68,5	42,8	90,0	91,0	90,9	88,9	76,6	24,7	75,8
2005	67,9	44,7	89,2	88,6	89,0	85,9	74,2	26,7	74,1
2010	69,6	45,6	88,6	89,3	89,5	85,6	73,1	27,1	75,1
2015	69,1	40,3	90,0	91,5	89,8	86,6	74,0	17,9	76,6
Міські поселення									
2000	63,9	38,4	86,1	88,9	89,1	87,9	66,3	16,5	73,8
2005	61,3	38,1	83,1	83,5	86,4	84,6	63,6	15,2	70,5
2010	62,1	36,9	80,7	84,4	86,7	84,5	62,4	15,8	71,4
2015	63,0	32,5	84,3	84,8	87,2	86,3	66,0	12,9	72,8
Сільська місцевість									
2000	61,5	44,4	81,7	84,4	86,1	85,0	62,4	24,8	73,4
2005	64,1	45,5	77,2	81,5	83,9	83,6	67,8	35,9	71,8
2010	67,5	48,4	77,5	80,9	84,5	84,9	70,5	41,3	73,3
2015	60,8	41,5	74,7	76,6	80,6	82,0	65,0	17,8	68,7

Джерело: [3]

Незважаючи на певні позитивні зрушення, демографічна ситуація в Сумській області залишається складною. Відсутні об'єктивні підстави призупинення існуючої тенденції скорочення загальної чисельності населення. У цій ситуації напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Акценти варто робити не на кількісних, а на якісних параметрах демографічного відтворення. Необхідно сконцентрувати зусилля на вирішенні поточних і стратегічних завдань – економічному забезпеченні відтворення населення, належному соціальному захисту сімей з дітьми та осіб похилого віку, поліпшенні екологічної ситуації, зниженні виробничого та побутового (передусім, пов'язаного з транспортом) травматизму, популяризації здорового способу життя (зниженні масштабів тютюнопаління, особливо серед молоді, формуванні культури вживання алкогольних напоїв), забезпеченні доступності якісної медичної допомоги та освіти, що, зрештою, стане вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення і підвищення тривалості повноцінного активного його життя [4, с. 8].

Природною основою трудового потенціалу є населення. Свідченням глибокої демографічної кризи, що переживає наше суспільство, є: стійке зниження народжуваності та природного приросту, деформація статевовікової структури і старіння населення, міграційний вплив за межі держави.

Однак з 2001 р. середня тривалість життя почала збільшуватися. У той же час ріст кількості осіб літнього віку й зменшення активної репродуктивної й працездатної складової є загальною демографічною тенденцією розвинених країн.

Негативним наслідком для розвитку області в результаті відтоку робочої сили може стати і деформація демографічного простору. Мається на увазі зональне «вимивання» людей репродуктивного віку за кордон території постійного проживання та розбалансування на цій основі половікової структури населення. У даний час населення Сумського області скорочується щорічно в середньому на 25 000 чоловік. Цей процес можна пояснити двома факторами: 1) природні втрати (переважання смертності над народжуваністю); 2) міграція працездатного населення. Тривожним симптомом тут є те, що співвідношення людей молодого віку (до 18 років) та пенсіонерів (старше 60 років) змінюється не на користь перших. Якщо молодь у загальній структурі населення області становить 14,3%, то пенсіонери – більше 18,5% [6, с. 118].

Дані фактори у своїй сукупності визначають особливу складність демографічної ситуації в Україні. З урахуванням цього, підкреслює Президент, перед парламентом і урядом України постає завдання розробити й затвердити цього року Комплексну програму активізації на-

ціональної демографічної політики до 2025 р. Реалізація цієї програми повинна стати визначальним пріоритетом діяльності органів виконавчої й законодавчої влади як у центрі, так і на місцях.

Особливо важливим повинне стати підвищення рівня наукових досліджень по актуальних проблемах демографічної політики, їхнє кваліфіковане забезпечення.

Демографічні показники є визначальним фактором кількісного складу трудових ресурсів. Їх первинною основою є реальна чисельність населення. Зміни чисельності жорстко пов'язані з демографічною ситуацією в країні: динамікою різних статевовікових змін, рівнями народжуваності й смертності, кількістю шлюбів, що укладаються, і розлучень, складом родин, середньою кількістю дітей у родині тощо. Відтворення трудових ресурсів зумовлюється відтворенням усього населення, однак ці процеси не є тотожними з наступних причин: зміна народжуваності позначається на чисельності трудових ресурсів тільки після того, як діти досягнуть працездатного віку; вибуття людей із працездатного віку (досягнення пенсійного віку) впливає тільки на чисельність трудових ресурсів. Значна інертність відтворення трудових ресурсів не дозволяє сподіватися на швидке подолання негативних тенденцій у цій сфері та потребує застосування комплексних підходів на загальнодержавному рівні. Зазначені тенденції на сучасному етапі проявляються у звуженні демографічної бази відтворення трудового потенціалу через зниження народжуваності, збільшення смертності, скорочення середньої очікуваної тривалості життя, погіршення статевовікової структури, загальне старіння населення, розширення масштабів депопуляції [6, с. 116].

Поряд зі створенням необхідних економічних умов зусилля повинні бути сконцентровані на включенні демографічних пріоритетів у духовну сферу суспільства. Так, проблему популяризації здорового способу життя, трансформації відповідних культурних наставлень необхідно поставити в ранг державної політики [7, с. 37–38].

Потреби формування виваженої регіональної політики вимагають урахування регіональної специфіки тенденцій трудових міграцій. Таким чином, одним з найважливіших напрямів дослідження перебігу зовнішніх трудових поїздок стає аналіз та виявлення закономірностей їх територіальної диференціації. Вищим щаблем такого аналізу виступає побудова сітки районування України за показниками трудових міграцій, виділення трудовіграційних районів. Однак слід зазначити, що оскільки на рівні областей абсолютна більшість показників обстеження трудової міграції мають низьку надійність і можуть бути застосовані лише для орієнтації, у цьому підрозділі виклад матеріалу спирається на використання якісних характе-

ристик величин показників («високий рівень», «низьке значення», «переважна більшість» тощо) без зазначення (за винятком окремих випадків) конкретних числових величин.

Найвищий рівень зайнятості населення спостерігався серед осіб віком 35–49 років, а найнижчий – у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків на відміну від жінок.

Серед загальної кількості зайнятого населення кожний п'ятий працював у торгівлі, а кожен шостий – у сільському господарстві та промисловості.

В умовах ринкової економіки спостерігається поширення неформальної зайнятості населення. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки.

У 2014 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становило 4,5 млн. осіб, або 25,1% від загальної кількості зайнятого населення. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення складала 72,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 16,1%.

Більше половини неформально зайнятих осіб (50,6%) були мешканцями сільської місцевості. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально (57,7%).

Аналіз неформальної зайнятості у розрізі вікових груп свідчить, що найвищий її рівень характерний для осіб у віці 15–24 років (33,2%) та у віці 60–70 років (41,1%).

Зазначені категорії населення найбільш вразливі та соціально незахищені в сучасних умовах господарювання. Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку насамперед спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування.

У більшості випадків молодіжний характер неформальної зайнятості проявляється в додатковому заробітку під час здобуття освіти. При цьому у 2014 р. серед неформально зайнятого населення понад дві третини (68,3%) склали особи, які мали професійно-технічну та повну загальну середню освіту, а серед офіційно зайнятого населення переважали особи з вищою освітою (включаючи повну, базову та неповну вищу освіту) (61,6%).

Серед неформально зайнятих осіб значна частка була зайнята в сільському, лісовому та рибному господарстві (40,2%). Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є: оптова та роздрібна торгівля – 21,8%; будівництво – 15,3%.

В Україні протягом останніх років екологічні дослідження почали проводитися із широким залученням медичних, статистичних і соціологічних обстежень. Узагальнені результати таких обстежень є в наукових публікаціях і дисертаціях. Вони свідчать про погіршення якісних параметрів природного середовища і його негативний вплив на відтворення трудового потенціалу населення. Відомо, що територія України перенасичена забруднювачами, вона оголошена зоною екологічного лиха. Негативні впливи для здоров'я людей різко поглибила Чорнобильська катастрофа. Економічна криза, що триває вже кілька років, обмежує можливості протистояти впливу екосистем на відтворення трудового потенціалу нації, змушує молоду українську державу вдаватися за допомогою до світового співтовариства, яке повинно активніше сприяти виживанню української нації. Отже, при з'ясуванні особливостей і закономірностей розвитку трудового потенціалу населення потрібно враховувати якомога більше факторів, бо тільки таким чином можна пізнати всю складність об'єктивної реальності. Сучасний стан в Україні, коли говорити про населення і його трудовий потенціал, невтішний. Аналіз цього стану треба проводити, керуючись багатьма науковими принципами, обґрунтовуючи дієві заходи, спрямовані на подолання негативних тенденцій у відтворенні трудового потенціалу України [8, с. 149–150].

Досліджено, що міграційні переміщення впливають як на формування, так і на реалізацію трудового потенціалу в регіоні. Особливостями міграційної ситуації на Поділлі є: падіння інтенсивності внутрішньої міграції, зростання потоків зовнішніх трудових мігрантів, зменшення кількості прибулих у регіон. Велика плинність населення, величезні обсяги нелегальної міграції з регіону, особливо молодих людей (вікова структура мігрантів, що виїжджають з регіону – від 20 до 45 років (80%)), у тому числі висококваліфікованих працівників, погіршує і без того складну демографічну ситуацію і суттєво знижує кількісні та якісні показники трудового потенціалу [6, с. 115].

Висновки. Головними складовими трудових ресурсів виступають фізичні параметри відтворення населення, а саме демографічний вимір. Стратегічне значення демографічного фактора має непересічне значення для майбутнього розвитку держави. Тому у практику державного управління необхідно запровадити принципи орієнтації розвитку регіону, передусім на інтереси населення та сім'ї, на забезпечення умов їх всебічного розвитку і реалізації. Центральну роль у цьому мають відігравати: подолання бідності, запобігання розвитковій хронічній та успадкованій бідності на основі зростання доходів та рівня життя всього населення; глибоке реформування сфери праці, оскільки саме тут формуються провідні важелі репродуктивних і міграційних настанов, вітальної поведінки, здорового способу

життя; забезпечення ефективної зайнятості, яка має стати надійною гарантією належного рівня життя не тільки для самого працюючого, а і для його утриманців [8, с. 149–154].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біляцький С. Демографія – найголовніший чинник майбуття / С. Біляцький, А. Хахлюк // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 5. – С. 45–49.
2. Ілляк Ф. Демографічна ситуація в Україні / Ф. Ілляк // Україна. – 2001. – № 9. – С. 31–32.
3. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Крючков Г. Демографічна криза в Україні: причини і наслідки / Г. Крючков // Персонал. – 2003. – № 4–5. – С. 8.
5. Лібанова Е. Демографічний колапс / Е. Лібанова // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – № 34. – С. 2–4.
6. Лавриненко С.І. Сучасний стан та перспективи розвитку трудових ресурсів України / С.І. Лавриненко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1(10). – С. 115–127.
7. Сергієнко О. Людські ресурси України. Демографічна криза та демографічна політика / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 5. – С. 37–41.
8. Слівінська Н.М. Вплив демографічної ситуації на формування трудового потенціалу в областях Поділля / Н.М. Слівінська // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – 2002. – № 7. – С. 149–154.